вивчається, є необхідними для правильної побудови процесу аналізування будь-якого педагогічного явища, факту, процесу.

Узагальнюючи тлумачення сутності педагогічного аналізу, виділяємо такі його особливості:

1. Педагогічний аналіз як розчленування та осмислення складових процесу чи явища, орієнтований передусім на об'єктивне виявлення наявного рівня і спрогнозування перспективи розвитку.
2. Об'єктами аналізу є здебільшого педагогічний процес, явища, факти, конкретні ситуації. Основним предметом педагогічного аналізу є суперечності.
3. Результатом аналізу є проникнення у суть педагогічних явищ, розуміння їх прихованого змісту, виявлення можливих проблем. В педагогіці аналіз стає також засобом не тільки пізнання, але й діагностики
4. Аналіз є основою забезпечення оптимізації педагогічного процесу, зокрема реалізації управлінської, прогностичної та діагностичної діяльності педагога.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997 – 206 с.
2. Конаржевский Ю.А. Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса и управление школой. – М. : Педагогика, 1986. – 144 с.
3. Мамардашвили М. К. Процессы анализа и синтеза// Вопросы философии, 1958. – № 2. – С. 50-63.
4. В. А. Сластёнин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко и др. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. – М. : «Школа-Пресс», 1997. – 512 с.
5. Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. – М. : Инфра-М, 2003. – 576 с.
6. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова.– М. : Политиздат, 1981. – 445 с.

The article is dedicated to the problem of pedagogical analysis, its general philosophical sources and specification in the field of pedagogics.

Key words: *analysis, pedagogical analysis, subject of analysis, pedagogical activity, pedagogical process, contradictions.*

УДК 371.112:34

Шевцов М. Г., Шевцова О. М.

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА САМООСВІТИ ЗА 20 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

В статті розглядається проблеми розвитку правової управлінської культури керівників ЗНЗ, як складової загальної управлінської культури, її особливості, структура та шляхи формування в процесі підвищення кваліфікації у відповідних закладах та самоосвіти за 20 років незалежності України.

Ключові слова: *правосвідомість, законність, право, культура, правова освіченість, правова відповідальність, нормативно-правові відносини, заклади підвищення кваліфікації, самоосвіта, методи, прийоми, засоби, керівник, загальноосвітній навчальний заклад, управління, управлінське рішення, правова компетентність.*

Сучасні проблеми демократизації суспільства, становлення України як незалежної держави, зміна стратегій реформування в системі загальної середньої освіти на

© *Шевцов М. Г., Шевцова О. М., 2011*

сучасному етапі, вимагають сучасних підходів до управління сучасними закладами. Зокрема, нині вимоги до школи потребують високої професійної компетентності учасників навчально-виховного процесу, а особливо – керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Виникає необхідність розв'язання завдань, спрямованих на пошук шляхів гармонійного входження керівників навчальних закладів у правове поле держави на основі Конституції України, Програми правової освіти населення, Національної доктрини розвитку освіти України, Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» інших нормативно-правових документів.

Аналіз стану і розробки цієї проблеми виявив наявність у значній частині громадян правового нігілізму й інфантилізму, що суттєво знижує їх позитивну соціалізацію та якість професійної діяльності. Ці нові тенденції в суспільстві посилюють вагомість такої функції сучасного керівника навчального закладу, як підвищення особистої правової культури та правової культури підлеглих, переконання їх у необхідності керуватись правовими нормами, мати активну громадянську позицію та позитивну правову свідомість. Отже, управлінська діяльність керівника навчального закладу має співвідноситись з глибоким знанням сучасного законодавства та галузевої нормативно-правової бази. У цих умовах значно актуалізується потреба в неперервній правовій підготовці керівників ЗНЗ незалежно від віку і стажу професійної діяльності.

Проблеми управлінської діяльності, культурологічної її складової, підвищення управлінської кваліфікації розкриваються у сучасних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених: В. Бондаря, В. Воронцової, Л. Даниленко, Г. Дмитренка, Г. Єльникової, Л. Калініної, Н. Коломенького, В. Крижка, Н. Кузьмініної, Л. Карамушка, В.Лугового, В. Маслова, В. Мельник, Н. Островерхової, В. Олійника, М.Портнова, Є. Павлютенкова, Л. Пермінової, М. Поташника, О. Пєхоти, Т.Сорочан, Є. Тонконогої, Т. Шамової, Ф. Хміль, П. Щербань, О. Яркової та ін.

Водночас вивчення теорії і практики правової підготовки керівників навчальних закладів показало, що на сьогодні майже відсутні дослідження, предметом яких було б теоретичне обґрунтування та апробація змісту й методики формування правової культури та правової компетентності керівників ЗНЗ. Проблемними залишаються також питання визначення змісту, обсягу та систематизації, необхідних керівникам освітніх закладів правових знань, умінь, навичок, мотиваційно-ціннісних орієнтацій, а також відповідної діагностичної бази. Більшість навчальних планів і програм підвищення кваліфікації керівників ЗНЗ складаються на основі узагальнених уявлень про необхідний зміст підготовки, при цьому майже не враховуються особистісні потреби. Формування ж правової культури здебільшого відсувається на другий план.

Метою нашої роботи є визначення основних шляхів формування правової культури керівників ЗНЗ у процесі підвищення кваліфікації та самоосвіти за 20 років незалежності України.

Мета роботи зумовила такі **завдання**:

- проаналізувати ступінь наукової розробки проблеми формування правової культури керівників ЗНЗ;
- визначити технологію формування правової культури керівників ЗНЗ у процесі підвищення кваліфікації;
- виявити основні шляхи розвитку правової компетентності та формування правової культури у міжкурсовий період в процесі самоосвіти;
- дати характеристику активним формам, прийомам і методам організації роботи по формуванню правової культури керівників ЗНЗ.

Правову культуру та правову компетентність керівника освітнього закладу ми розглядаємо як високий ступінь володіння правом у конкретній професійно-педагогічній практичній діяльності, глибокі і об'ємні знання законів і підзаконних актів, джерел права, на які він повинен спиратися реалізуючи управлінську діяльність, розуміння принципів права учасників педагогічного процесу і способів правового регулювання їхніх відносин, ставлення до права як до невід'ємної складової професійної діяльності, здатність захищати і впроваджувати правові відносини в управлінській діяльності в суворій відповідності з правовими й розпорядчими принципами законності.

Виходячи з проведеного теоретичного аналізу, визначено основні складові правової культури та компетентності, яка містить:

- правову освіченість як сукупність знань з проблем права;
- правову спрямованість як сукупність ставлень до права як соціальної, державної та особистісної цінності й зумовлює потребу постійно отримувати, розширювати арсенал засобів визначення та вирішення правових проблем;
- правову готовність як наявність умінь з вирішення конкретних правових питань.

З урахуванням специфіки управлінської діяльності у сфері освіти можна виділити основні складові правової культури та компетентності, визначити зміст кожного з компонентів:

а) правова освіченість: правові знання (методологічні та нормативні, загальнотеоретичні та методичні, організаційно-технологічні);
б) правова спрямованість: визнання значущості правових знань і вмінь у діяльності керівника закладу освіти, прагнення їх удосконалення;
в) правова готовність: уміння і навики, що забезпечують вирішення професійних ситуацій на правовій основі.

Усі вищеназвані компоненти – взаємозумовлені і взаємозалежні між собою. Вони інтегруються в єдине утворення правову культуру та компетентність, які є важливою складовою загальної готовності керівника загальноосвітнього навчального закладу до професійної діяльності.

Для перевірки реального стану рівнів сформованості правової культури керівників ЗНЗ протягом 2009-2010 років був проведений експеримент, у ході якого застосували ряд методів: дискусії, анкетування, педагогічне спостереження, вирішення практичних правових ситуацій, за допомогою яких діагностувались рівні сформованості правової культури різних категорій керівників за традиційних умов підвищення кваліфікації, з'ясовувалось коло питань, які є актуальними для слухачів курсів у контексті їхньої правової підготовки. Виявлялися первинні правові орієнтації керівників ЗНЗ, їх здатність вирішувати на правовій основі різноманітні професійні ситуації.

В експерименті взяли участь директори загальноосвітніх навчальних закладів, їх заступники з навчально-виховної роботи, особи, зараховані до кадрового резерву на посади керівників ЗНЗ м. Шостки та Конотопського району Сумської обл., ліцею «Наукова зміна» м. Києва (усього 160 осіб).

Одержані результати констатувального експерименту засвідчили недостатній рівень сформованості правової культури та компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів: низький рівень теоретичних та практичних правових знань, необхідних для професійної управлінської діяльності в галузі освіти, виявили недооцінювання керівниками освіти значущості окремих галузей права у їхній професійній діяльності, недостатню готовність до вирішення педагогічних та управлінських проблем на правовій основі.

Як відомо, в структурі суспільної, колективної та індивідуальної правової свідомості розрізняють три основних елементи: знання права, ставлення до права й готовність до правильної поведінки (сама поведінка).

Одним з першочергових завдань формування правової культури керівників шкіл є оволодіння необхідними правовими знаннями, формування когнітивної сфери правової свідомості. Без правових знань не може бути правосвідомості. Знання права, виробляючи наукове уявлення про джерела, характер і функції права, може впливати на формування раціонального ставлення до правових цінностей сучасного українського суспільства й до власної правової поведінки, полегшуючи корекцію цієї поведінки в напрямку, необхідному для системи суспільного виховання. Для свідомої регуляції правової поведінки використовуються знання про актуальну правову практику, про протиріччя і конфлікти, правові потреби і прагнення колективів навчальних закладів. Правові знання не тільки допомагають усвідомити правові цінності і принципи, але й розкривають їх зміст. Без цих знань багато правових понять можуть залишитися незрозумілими, тобто виявитися поза сферою практичного інтересу й застосування в особистому поводженні. До числа таких понять можуть бути віднесені, наприклад, поняття рівності всіх перед законом, невід'ємність прав та обов'язків, справедливість, законність. Орієнтація в цих проблемах потрібна не тільки для формування певної позиції, але й для придбання необхідної компетенції в правових оцінках, для уникнення примітивних, стереотипних думок та узагальнень.

Формування правомірної поведінки та високої правової активності як кінцевої мети правового виховання керівників ЗНЗ, крім глибоких наукових знань і твердих правових переконань, вимагає також оволодіння вміннями і навичками діяти в правовій сфері. Тому завдання закладів підвищення кваліфікації формування таких практичних вмінь та навичок, які повинні базуватися на знанні як господарського, так і процесуального права, на вмінні користуватися правовим матеріалом, що припускає чіткі уявлення про систему права України, уміння зрозуміти зміст законодавчих актів і норм і правильно їх застосовувати в практичній діяльності.

Оскільки управлінська діяльність керівника сучасної школи належить до категорії професійних, то головною її ознакою виступає спеціальна освіта, яка за певних умов може бути компенсована самоосвітою, підвищенням своєї кваліфікації, набутим практичним досвідом. Професійна діяльність керівника ЗНЗ вимагає спеціальної підготовки, певних професійно значущих якостей, професійної компетентності, управлінської правової культури. Така діяльність збагачує особистість, розширює її можливості, вводить у сферу соціально-економічної та правової взаємодії з колективом, формує її мотиваційну сферу. Правова культура керівника школи як складова професійної діяльності характеризується особливостями усвідомлення поведінки та діяльності людей в організації і є часткою сфери загальної культури праці, культури професійної управлінської діяльності.

У національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті серед основних напрямів модернізації управління освітою наголошується на підготовці та перепідготовці управлінців всіх рівнів.

Існують різні моделі навчання та підготовки керівників закладів освіти. Американська модель передбачає превентивну підготовку спеціаліста у ЗНЗ до початку кар'єри. Теоретичні знання є базою для подальшої практичної діяльності. В основі європейської моделі – набуття знань на основі практичного досвіду та подальша самореалізація людини в закладах підвищення кваліфікації або спеціальної управлінської підготовки.

В Україні навчальні плани педагогічних ВНЗ поки що не передбачають цілісного системного вивчення майбутніми керівниками основ загальнолюдської культури в усій різноманітності її форм.

Отже, система післядипломної педагогічної освіти є основною ланкою системи безперервної освіти керівників закладів загальної середньої освіти і формування їх правової культури.

На даний час післядипломна освіта виступає як гуманітарна сфера, де «здійснюється синтез трьох культур у розвитку особистості світоглядної, духовно-моральної та професійної». На першому плані у спрямованості цієї діяльності має бути розвиток особистості керівника і лише потім його розвиток як професіонала. З відси нові вимоги до змісту післядипломної освіти, його спрямованості. Вони полягають не тільки у збагаченні й оновленні предметних і дидактико-методичних знань і не у простому додаванні до них правових, соціальних, психологічних і культурологічних знань, хоча їх значущість важко заперечувати. Їдеться про необхідність розробки освітніх програм орієнтованих на розв'язання основних завдань:

- задовольнити запит керівників на практично-зорієнтовані знання, що використовуються «тут і зараз», оскільки цей етап соціалізації визначається потребою дорослих у рольових знаннях.

Водночас важливо подолати небезпеку спрощеного підходу до достатньо складних концепцій і наукових ідей, що здатний породити про легку доступність наукового пошуку та його результатів, унаслідок чого керівники можуть виявитись носіями «напівзнань»; більш небезпечного, ніж незнання;

- забезпечити розвивальний ефект набутих знань завдяки реалізації проблемно-методологічного підходу, тобто завдяки розв'язанню завдань, що моделюють реальні практичні ситуації, які виникають у процесі управлінської діяльності. Мета подібних завдань у відкритті ідеї та оволодінні керівників принципами, засобами їх розв'язання, що підвищить рефлексивну культуру й може бути використана у практичній діяльності. Тобто, головна відміна у спрямованості змісту освіти привнесена до системи підвищення кваліфікації новою соціально-освітньою ситуацією, полягає не в кількісному зростанні набутої інформації, а в інтегративному характері знань, що віддзеркалює реальні проблеми, з якими стикаються керівники у процесі професійної діяльності.

Система безперервного підвищення кваліфікації передбачає органічний зв'язок в процесі курсового навчання та самоосвіти самих керівників ЗНЗ у міжкурсовий період. Курсове навчання є стимулом для самоосвіти й орієнтує керівників шкіл на відбір певного змісту для самостійного вивчення. А самоосвіта суттєво доповнює ті знання, які слухачі отримали на курсах. Цим воно здебільшого задовольняє професійні запити, дає можливість реально розглядати практичні ситуації та завдання нормативно-правового характеру.

З метою формування правової культури керівника ЗНЗ в процесі курсів підвищення кваліфікації було впроваджено спецкурси «Правова компетентність керівника навчального закладу» та «Правове регулювання освітньої діяльності в ЗНЗ».

Основна мета цих спецкурсів полягає у наданні керівникам ЗНЗ нетрадиційних можливостей ефективного засвоєння достатньо великого обсягу сучасного законодавства, що регулює освітню діяльність загальноосвітніх навчальних закладів країни, за порівняно короткий аудиторний час на курсах підвищення кваліфікації в закладах післядипломної освіти.

Зміст тем спецкурсів розкривається шляхом використання сучасних інтерактивних форм організації навчального процесу, методів викладання і технологією (ділові та рольові ігри, робота у мікрогрупах, дискусії, співдоповіді, «мозковий штурм», ситуаційні завдання тощо).

Основними заходами щодо формування правової культури керівників ЗНЗ високого рівня визначено такі:

у курсовий період: широке ознайомлення керівників навчальних закладів з особливостями правової бази європейського і світового досвіду;поповнення знань і практичного досвіду з питань професійних правових відносин між суб'єктами освітянського простору та держави; педагогічна підтримка в процесі навчання ініціативи та самостійності слухачів у розв'язанні різноманітних професійних ситуацій правового і не правового характеру, застосування з цією метою інтерактивних методів навчання (професійних дискусій, ділових ігор, круглих столів тощо); отримання практичних навичок роботи з правовими інформаційно-пошуковими системами, що в умовах постійного оновлення законодавства і його зростаючого обсягу є необхідною умовою успішної діяльності як юристів, так і освітян; самостійно працювати в групах над виявленням проблем нормативно-правового забезпечення освітньої діяльності ЗНЗ та застосуванням отриманих знань, коригувати практичний досвід з урахуванням нових знань, матеріалізувати результати в проектах документів, над якими працюють слухачі.

б) у міжкурсовий період: участь у постійно діючому семінарі з проблем розвитку правової культури, який проводять заклади післядипломної освіти; участь у роботі юридичних лекторів; участь у роботі регіональних і місцевих науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах; написання програми розвитку власного рівня сформованості правої культури керівника школи.

Організаційно-педагогічні умови формування правової культури керівника ЗНЗ: наявність загальної стратегії у галузі формування правової культури керівників шкіл; визначення змісту правової культури керівника ЗНЗ, який віддзеркалює зміст і структуру загальної культури керівника закладу; акцент на людиноцентриську модель управлінської діяльності; варіативність програм формування правової культури керівника ЗНЗ із урахуванням індивідуальних програм самоосвіти; врахування специфіки типових управлінських ситуацій різних категорій керівників ЗНЗ у процесі формування їх правової управлінської культури; залучення керівників в активну пізнавальну і практичну діяльність з метою усвідомлення ними процесу управління і компонентів правової культури, забезпечення змін значущих мотивів їх управлінської діяльності; оволодіння керівниками знаннями, уміннями і навиками ефективного управління на основі використання інтерактивних методів і форм навчання дорослих; формування потреб керівників у самоаналізі своїх особистих якостей, їх адекватного використання і самовдосконалення з метою оптимізації управління; моніторинг ефективності процесу формування правової культури керівника ЗНЗ.

Однією з головних умов формування правової культури керівника ЗНЗ є використання таких форм, методів і засобів, які б дозволили розвинути професійні навики, загальну управлінську культуру за рахунок активізації самого процесу, диференціації, інтегративного підходу до побудови змісту і технології процесу навчання.

Методологічною основою інтерактивного підходу до організації процесу під час формування правової культури керівників ЗНЗ є механізм психологічної та інноваційної інтерпретації керівником змісту різних джерел, методів і форм. Така інтерпретація передбачає синтез знань, умінь, у правовій сфері управлінської діяльності при вирішенні дослідницьких завдань і проблем, осмислення цих знань з позиції активного суб'єкта, переведення теорії на мову реальних управлінських дій і рішень, пов'язаних з організацією та конкретними управлінськими діями інноваційного характеру на підставі напрацьованого підходу, алгоритму, досвіду, що відбиває технологію роботи.

У процесі підвищення кваліфікації було б доцільно використовувати модульно-диференційовані технології, що складаються з окремих змістових елементів — модулів для формування певної групи професійно і особистісно-значущих якостей у відповідності з інтегративною моделлю формування правової культури керівників ЗНЗ.

Доведено, що для ефективної роботи з розвитку правової управлінської культури керівників ЗНЗ необхідними умовами є застосування активних форм організації роботи, зокрема методу аналізу конкретних ситуацій (АКС)

Ситуація — це сукупність взаємопов'язаних фактів, явищ, умов та обставин, яка характеризує конкретний етап, період або подію управлінської практики і потребує в керівника ЗНЗ відповідних оцінок, розпоряджень, правового аналізу та інших організаційних дій.

Типи ситуації:

Стандартна ситуація — повною мірою типова, часто повторюється за однакових обставинах; має одні й ті ж самі джерела, причини, може мати як негативний, так і позитивний характер.

Критична ситуація — нетипова для певної людини, колективу, як правило, не очікувано виникає, може нанести моральних та економічних збитків, потребує невідкладного і радикального втручання, перегляду критеріїв, положень, нормативів.

Екстрена ситуація — унікальна, не має в минулому аналогів; призводить до негативних змін або руйнації будь-яких об'єктів, процесів, поглядів, стосунків; веде за собою моральні та матеріальні витрати; спонукає до радикального перегляду відповідних положень, інструкцій, режимів роботи.

Розв'язання конкретних управлінських ситуацій дає можливість застосовувати набуті знання, звертатись до власного досвіду, допомагає по іншому поглянути на ту чи іншу проблему, знайти вихід із управлінських ситуацій. При цьому необхідно також приділяти увагу формування в керівників шкіл почуття психологічної безпеки, впевненості у власних силах і можливостях, створення атмосфери творчої праці у правовому полі.

Таким чином, можемо зробити висновок, що основні заходи курсового та міжкурсового періоду підвищення кваліфікації сприяють розвитку високого рівня правової культури керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи: монографія / Л. І. Даниленко. – К. : Логос, 1998. – 140 с.
2. Даниленко Л. І. Підготовка керівника середнього закладу освіти: Навчальний посібник /Л. І. Даниленко. – К. : Міленіум, 2004. – 245 с.
3. Василенко Л. В. Управлінська культура і компетентність керівника Навч. Метод. Видання /Л. В. Василенко. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.
4. Королюк С. В. Управлінська культура керівника школи / С. В. Королюк // Постметодика. – № 5-6, 2003. – С. 85-88.
5. Тремін М. Місце та роль правового виховання в процесі формування правової культури громадян / М. Тремін // «Освіта і управління»: №13, 2/3 – 2010. – С. 92-95

This paper reviews the problems of legal management culture BIS heads as part of the overall management culture, its characteristics, structure and ways of creating in the process of training in relevant institutions and self-education in 20 years of independence of Ukraine.

Key words: *justice, legitimacy, law, culture, legal education, legal liability, regulatory relations, institutions of excellence, self-education, methods, techniques, tools, manager, general education, management, administrative decision, and legal expertise.*